

Öklönyi városnegyed Budapest szívében, a Nagykörút két oldalán. A főváros területének alig fél százaléka: 2,7 négyzetkilométer csupán, és ebből is csaknem egy négyzetkilométert sző át a Nyugati pályaudvar és szerteágazó sinrendszere. Ötvenöt utcája és hét tere van, ám a terek közül ténylegesen csupán egy nevezhető annak: a délelőtti tönkért piaci árusok, tojásrázódásra alkudozó háziasszonyok zsidóvásárának helyét kínáló, délután pedig a sakkozgató, múltra emlékező nyugdíjasoknak a Körút körülete közelében némi nyújtó Hunyadi tér. A többi nagy forgalmú közlekedési csomópont, egy-két paddal, mint a November 7. tér, a Marx tér, a Lövölde tér vagy a Kodály körönd.

A Terézvárost hozzávetőleg 87 ezren lakják, és egy lakóra 26 négyzetcentiméter (!) gondozott zöldterület jut csupán. A házak egy részének udvara sincs, másutt az udvarok síkatorra emlékeztetnek és jószíval se látanak napot; ha valaki friss föld-

Séta a 100 éves Budapesten

A mozdulatlan Terézváros

del szeretné feltölteni virágcserepeit, a szomszédba lopakodik át, Zuglóba, a Városligetbe. A szecesszió meg az eklektika kerülte ez, azok valamennyi fényével és árnyával együtt. A főútvonalakon egymással hívalkodó bérpaloták sorakoznak, a dolyfös erkélyek-loggiák 3-4 szobás lakásokból nyílnak, ám a körfolyosós udvari szárnyon szoba-konyha alkotja a lakásokat.

Fiatal kerület, házainak átlag-életkorát tekintve mégis egyike a legöregebbeknek. Vastag falú épületei — kirívóan kevés kivételtől eltekintve — évszázadosak, vagy még régebbiek; legtöbbjük még nem elég rozzant ahhoz, hogy miként a Vízi városban vagy Obudán, sorra ledöntsék őket, ahhoz viszont már nem elég új keletűek, hogy a ma igényeinek megfelelő komfortot biztosítsanak.

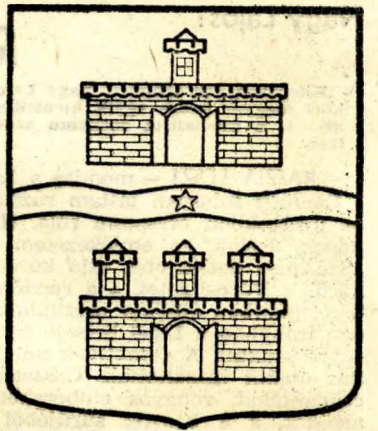
Jó, maradjunk következtetések, hadd utaljak még egy hovatóvább feledésbe menő kiskocsmára: az Ó utca és az Ország út (a mai Bajcsy-Zsilinszky út) sarkán állott, Dionysiuszhoz címzett vendéglőre. Ott tartották a múlt század második felének szervezkedő pesti munkásai első tanácskozásait; e helyiség nyújtott otthont a magyarországi munkásszövetség első szocialista szervezőténak, az Általános Munkásegyletnek.

A munkásmozgalom szálai

Budapest VI. kerületét jobbra értelmiségi kerületnek mondják, s valóban: sok értelmiségi, főként író, művész lakik itt. Ám a kerület lakosságának mintegy fele ma is fizikai dolgozó. Száz éve, a ki-egyezés idején pedig — amikor a Terézváros kiterjedt a mai Angyalföld jelentős részére és Zugló egy kisebb területére is — üzemek, gyárak egész sora működött akkortájt a kerületben, itt lakott a főváros munkásainak „négytized része”. Ez magyarázza, hogy a magyar munkásmozgalom megannyi szállal kötődik a kerülethez, a belső udvarok, a szobakonyhás lakások világához.

Néhány utcánév, házszám csupán. Alsó-Rákospatak utca 9. (a mai Csengery utca helyén állott): itteni lakásán szerkesztette *Farkas Károly* vasmunkás, az I. Internacionálé Főtanácsának megbízottja az első magyarországi munkáslapot, az *Arbeiter Woche*

Chronikot, a később magyar nyelven is megjelenő Munkás Heti Krónikát. Ó utca 4: alberti szobájában *Tamás Aladár* szerkesztette a *Kommunisták Magyarországi Pártjának kulturális folyóiratát*, a *100%-ot*. Hajós utca 15: itteni munkahelyén gépelte és sokszorosította *Nemes Dezső* a *KIMSZ lapját*, az *Ifjú Proletárt*. Szondy utca 66: *Szalmás Piroska* zongoraművész és zenepedagógus, nyolc-tíz terézvárosi — angyalföldi fiatal a lakásán alakította meg a nyomtatott szóval csaknem azonosan agitív erejű munkáskórusát. Hunyadi tér 10: *Derkovits Gyula* szoba-konyhás, állandóan lakbértartozással terhelt otthonát bocsátja az illegális lapok és kiadványok szerkesztőinek rendelkezésére... S a vérvörös csüttörők, megannyi tüntetés fájó-felemelő emléke, csaknem valamennyi, a Városligetbe torkolló utcán.

őrző-továbbfejlesztő *Vidám* és az egyéni hangú *Mikroszkóp Színpad*.

S miként a régi színházépületek — az egykori Orfeum, a Follies Caprice, a Parisienne Grill helyén — tartalmukban, olykor küllemükben is megújulnak, hasonlóképpen korszerűsödik — lényegesebb szanálások, építkezések nélkül — az egész VI. kerület. Hogy e változás kevés-e, vagy sok, erre nehéz választ adni. Az igényekhez képest kevés, ám a lehetőségekhez képest figyelmet érdemlő. A múlt öröksége olykor bémítónak tűnik. A lakások több mint felében ma is csupán egy lakószoba van. Mintegy félezer lakás aládúcolva, lebontásra vár. Fokozni kellene a földemcserek ütemét, ám ehhez a mainál lényegesen több átmeneti lakásra lenne szükség. (A Terézváros házai tízmilliárd forintot érnek; évente mintegy 20 millió forint kellene, hogy az épületek állaga ne romoljék tovább, ám a kerületi tanács például az idén is csupán 140 milliót képes felújításra-karbantartásra fordítani.)

A szűk utcák, keskeny utcák a gépkocsiforgalom rohamos növekedésével még szűkebbnek tűnnek. Legtöbbjük már egyirányúsítottak. Most új parkolózási rendet terveznek: a kijelölt helyeken, az utcák takarítása érdekében páros napokon a páros, máskor meg a páratlan oldalon lehet majd félkerékkel a járdán várakozni. A múlttól öröklődött az egyenetlenül kialakult kereskedelmi hálózat is; az egykori kereskedelmi negyeden kívül, a Lenin körút és a Városliget között alig van bolt. Ezt a fogyatékságot is folyamatosan orvosolják: a *Hunyadi téri csarnok korszerű bevásárló központja fejlesztése megkezdődött*, a minden igényt kielégítő élelmiszer-áruház már átadták, az épület teljes rekonstrukciója az ötödik öt-éves tervben fejeződik be.

Színházak, nagy nevek, hagyományok

Vasárnapi Újság, 1884 szeptember: „A tömeg keresztül törte magát a kordonon, s előzőnlötte a színház körül szabadon hagyott teret, sőt az előcsarnokot is el-lepte. A tömeg, ahol ajtót talált, ott ment be. Báró Podmaniczky intendáns — attól félve, hogy a tömeg megzavarja az előadás jelenlevő király és előkelőségek művelését — a kardlap nyelven magyarul meg a népnek a belépési tilalmat.” Ily módon ír a korabeli tudósít a főváros, a sugárút éke, az Ybl Miklós tervezte Operaház avatásáról. *Erkel Ferenc főzeneigazgató vezényelte* azon az estén a Hunyadi László nyitányát, továbbá a Bánk bán, majd a Lohengrin első felvonását. Az évtizedek során világgyágyságok léptek fel színpadán Saljapintól Carusóig, és indultak el innen világhódító útra, mint *Pataky Kálmán*, *Németh Mária*, *Szekely Mihály*, *Svéd Sándor*. Itt mutatták be a többi között *Bartók Béla* *Kékcskallúját*...

Az első terézvárosi színházat továbbiak követték; a Király utcában Beöthy László megnyitotta a magyar operett felvirágoztató Király Színházat, amely Fedák Sárival a címszerében Huszka Jenő Aranyvirágával mutatkozott be, majd nem sokkal később — 1904. november 18-án — minden elképzelést felülmúló sikert aratott Kacsóh Pongrácz János vezetésével. A Nagymező utca rövidke szakaszán pedig kialakult a „pesti Broadway”. Zoltán Jenő újságíró a Fővárosi Orfeumban, Tarka Színpad elnevezéssel 1901-ben szervezte meg az első magyar kabaréelőadást. (1922 óta a Király Színház szerepét átvállaló Fővárosi Operett-

színházé, *Honthy Hanna*, *Latabár Kálmán*, *Sáráy János*, *Feleky Kálmán* és mások sikereinek színehe-lye e helyiség, a kabaré pedig a Teréz körúton, egy korábbi borozó — a mai Kamara Varieté — helyén, Bonbonnière néven, Nagy Endre irányításával bontakozott ki.)

A múlt itt már a jelenbe vált át. Terézváros a színházak kerülete is, tizenkét működő és egy épülőfélben levő színháza, előadótér van, közöttük a jelenlegi, Liszt Ferenc téri épületébe 1907-ben költözött *Zeneakadémia*, amelyet Liszt Ferenc alapított, s amelynek termeiben Bartók Béla, Kodály Zoltán is tanított. S itt az új utakat kereső *Thália Színház* és stúdiója, a verset-prózátdalt egyaránt kínáló *Irodalmi Színpad*, a 6-14 éves gyermekeknek játszó *Bartók Színház* és a még kisebbek *Bábszínháza*, a Magyar Sajtó Házában otthonra talált 25. Színház, valamint a két kabaré: a patinás, hagyományait

Sokáig őrzi jellegét

Dr. Füredi László, a VI. kerületi Tanács vb-elnöke legszívesebben a *gyerekekről* beszél. Arról (sajnálkozva), hogy nem elég edzetek; kevés a grund, a sportolási lehetőség. Arról (csillogó szemmel), hogy az iskolák többnyire kicsiny udvarait folyamatosan tornaszerekkel felszerelt sportudvarokká alakítják át. A Bajza utcai általános iskola udvarán hamarosan átadják a kerület gyerekeinek első, 25 méteres fedett uszodáját. Aztán felemlíti — bánkódva is, örülve is —, hogy kevés az óvoda, de a helyek számát évről évre növelik: a közelmúltban bővült két óvoda 60-60 hellyel, előreláthatólag májusban avatnak a Munkácsy Mihály utcában 120 apróságnak nappali otthont adó gyermekintézményt, és még az idén hozzákezdnek (szánakozva mondja: jobb hely híján a zajos-füstös Lenin körúton) egy 60-80 fős óvoda kialakításához. A terézvárosiak gyerekcentrikus szemléletére vall az is, hogy nyaranta kéthetenként eddig 80, az idén már 160 kisdíákot üdültet a tanács Dunabogdányban; télen az óvodások pihennek, vagy tanáraikkal együtt egy-egy általános iskolai osztály tanul ott, az érettségi vizsgák előtt pedig a maturandusoknak biztosítanak megfelelő feltételeket a felkészüléshez a jó levegőjű üdülőben.

Terézvárosi öröm: tavaly befejeződött a kerület közvilágításának korszerűsítése. Szubjektív igény volt, hogy a fénycsövek világította főútvonalakba torkolló

mellékutcaik se burkolózzanak homályba. Terézvárosi gond: matuzsálemkorúak, következésképpen gyakran törnek el a csatornák, a vízvezetékek (még téglából falazott, a szennyvizet szivárogató csatornák is húzódnak az utak-házak alatt). Terézvárosi öröm: mind kevesebb a rossz hírű italbolt; a közelmúltban a Szófia utcában alakítottak át egyet bisztróvá, az idén pedig a Nagymező utcai fagyaltársok és a szomszédos kocsmák helyén kezdik építeni a kerület legnagyobb, a környékhez méltó önkiszolgáló éttermét. Terézvárosi gond: a kerület szakorvosi rendelőintézete az Erzsébetvárosban van; a Csengery utcai 150-160 éves épületet is a közelmúltban kellett — igaz, elegánsan, mintha faragott faszelepek tartanák a földszinti elosztócsarnok mennyezetét — aládúcolni. Új épület kellene. Talán az ötödik öt éves tervben...

A távolabbi jövőről is faggatódznak-írnék, ám a Terézváros még jó ideig — az ezredfordulóig minden bizonnyal — mai, múlt századi, még korábbi jellegét őrzi. Talán lesz némi szanálás a Szív utca környékén (az általános városrendezési terv tesz erre enyhe utalást), esetleg egy-egy háztömb lebontásával mély lélegzetet vehetnek a levegő után kapkodó keskeny utcák, ám a kerület arculata-funkciója nem változik. *Kereskedelmi és lakónegyed* marad a város szívében.

Nyolcvan-százezer ember páriája, otthona.

FÜLDES TAMÁS

Szép volt és ledér...

Közszájon forog egy, lokálpatrióták megfogalmazására valló, ám némi valóságálatot is hordozó mondas, amely szerint *Pest története Budával, a Terézváros története Pesttel kezdődik*. Valójában akkor alakult ki a mai városnegyed magja, amikor Pest — éppen a Terézváros által — megpróbált nagyvilági lenni. Nemcsak, mert miként a századforduló idején néhány éven át terézvárosi illetőségű polgár, a Király utcai Pekáry-házban lakó Krúdy Gyula papírra vetette: „Az öreg Somossy Károlyról azt mondták, hogy nagyvilágiasan mulatni ő tanította meg Budapestet. Orfeumot épített a Nagymező utcában, amely konkurrált a bécsi Ronacherrel, később még magasabbra is emelte előadásai nívóját”; hanem azért, mert a múlt század második felétől jó ideig itt összpontosult mindaz a vidékies, patricius városoktól idegen, egyidejűleg tartalmas és talmi csillogás, amely Magyarországon másutt ilyen töménységben nem létezett, és egyaránt vonzott dzsentrit meg kereskedőseget, otthonából titkon lopódzó tisztas családapát és vidékről a nagyvárosba költöző, ott szerencsét próbáló, pelyhedző állú legényembert.

Mint a matrónák egynémelyike is, a Terézváros ifjúkorában szép

volt és ledér, s oly módon elegáns, hogy eközben nem volt előkelősödő. Hadd idézzük ismét Krúdyt (1926-ban Szent Terézia utcái címmel hatrészes sorozatot írt A polgár című lapban): „Az úgynevezett Szent Terézia negyed... ünnepélyes búcsújáról, méltóságos templomáról, omnibuszjárta, kaskaringós Király utcájáról, zengő Nagymező utcájáról és felejthetetlenül ünnepélyes Andrássy útjáról, az esti órában tolongó hivatalnok kisasszonyairól, a bazárhangú házairól, a fal mellett lépegető, pipáló vén zsidóiról és szép leányairól volt nevezetes.”

Rövid múlt (alig kétszáz éves), eseménydús-gazdag tartalommal. Egy 18. századi krónikás feljegyzéséből kitérünk, hogy a Nyugati pályaudvar helyén 1730 tájt még „letszetsős gyümölcsösök, szőlők és bennük itt-ott présházak találtak”. A bédékerekből megtudható az is, hogy a korábban Felső-Külvárosként jelölt mai VI. és VII. kerületet 1777-ben nevezték el Mária Teréziáról. Lakó- és kereskedőnegyedde serdülésének idején korzója-központja a Király utca (a mai Majakovszkij utca) volt; az ottani házak legtöbbször a 19. század első felének klasszicizáló stílusában épült.

Felfedezni és emlékeztetni

„A Király utca mellékutcaiban — írja Krúdy, aki »boldogult úrfikorában« maga is gyakorta látogatta a Király utcában levő, Bécs városához címzett vendéglőt, ahol »Vájsz úr, a vendégös olyan sört mér, amely Pesten máshol nem kapható« — kiskorcsmák nyílnak (»A bablevéshez«, »A temetőhöz«), amelyek hajnalban ébrednek azok mulatgatására, akik odaig már jóllaktak mindennel, amit a pesti éjszaka kínált, és csupán megpihenni óhajtanak egy csendes kis zugban, zongorafáték mellett...”

S amikor a Király utcát Pest már kinötte, a Közmunkatanács új sugárutat álmodott meg, amely — levegősebbé téve az akkor már zsúfolt, csaknem 40 ezer lelket számláló Terézvárost — látványos összeköttetést teremt a Belváros és a mind látogatottabb Városliget között. A mai építők, a Józsefvárosban és másutt a szanálással késlekedők okulására írjuk: a tervezett út vonalában fekvő, első falusias jellegű házacska 1872-ben bontották le, 1873-ban megnyílt a Városliget és a Gyár utca (a mai Jókai utca) közötti szakasz, a véglegesen elkészült, 2320 méter hosszú nyílegyenes utat pedig, ünnepélyes keretek között, 1876. augusztus 20-án nyitották meg.

A múlttal-jelennel egyaránt foglalkozni kívánó mai krónikás jegyzeteinek rangsorolásával kíséreltezik: mit tegyen félre, és mire emlékeztessen. Mert emlékeztetni kell csupán és nem felfedezni, hogy a millenniumi kiállítás évében, az Andrássy út alatt — 1896. május 2-án, pont-

A „pesti Broadway”

(Vincze Lajos rajza)